

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ
ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС
У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

2005 р., В.І. Худякова

*кандидат психологічних наук, завідувач кафедри загальних дисциплін
ПННЦ ОНУ імені І.І. Мечникова*

Сучасна освіта неможлива без розвитку самостійності в прийнятті грамотних рішень особистістю без визначення самоцінності учасника навчально-виховного процесу, без планування особою власних дій, без установки на дослідницьку позицію особистості ініціативного характеру її взаємодії з реальністю. Досвід студента в умовах впровадження елементів інноваційних навчальних технологій стає джерелом пізнання. В модульно-розвивальній системі навчання інтракооперативну взаємодію між елементами і підрозділами забезпечують компоненти інноваційного програмово-методичного забезпечення освітньої діяльності: індивідуальні програми і плани, графосхеми, наукові проекти, прогностика самореалізації тощо. Компоненти інноваційного програмово-методичного забезпечення навчального процесу характеризуються розширенням комунікативного, соціально-психологічного та пізнавального простору, складністю, творчістю, інтегрованістю, диференційованістю, концентрованістю, децентрацією як загальносистемними ознаками. Впровадження інноваційних технологій має оптимізувати участь особистості в самотворенні, саморозвитку, забезпечити фахову та індивідуальну самодостатність.

Концептуальні засади неперервної освіти нерозривно пов'язані з визначенням стратегічних цілей і оперативних завдань, розробкою технології соціально-педагогічного проектування, дидактичного моделювання, гуманізацією та гуманітаризацією освітньої практики вищої школи.

І.А. Зязюн зазначає, що пошуки у сфері побудови навчального процесу у вищій школі є простором для розгортання двох типів науково-педагогічної свідомості:

- 1) науково-технократичний, що розглядає учіння як тотально-конструйований процес із жорстко фіксованими наслідками, еталонними знаннями;
- 2) гуманістичний, що реалізує у сфері учіння самостійне засвоєння нового досвіду з неочевидними наслідками, орієнтує студентів на саморозвиток своїх пізнавальних і особистісних можливостей [2].

У зв'язку з тим, що науково-технократична парадигма спрямована на репродуктивне відтворення матеріалу, вона є більш виваженою, стабільною,

передбачуваною, але консервативною, а отже не спроможною вирішити суперечність між орієнтацією освіти на засвоєння великого об'єму знань і бурхливим потоком нової інформації, між установкою на вузьку спеціалізацію та потребою в цілісному баченні світу тощо.

Визначальними для гуманістично орієнтованої науково-педагогічної свідомості є наукове дослідження, пошук особистісних смислів, творче мислення, моделювання і проектування, постановка і перевірка гіпотез, алгоритм розв'язання проблем.

І.А. Зязюн зазначає, що інноваційні дидактичні пошуки організації навчального процесу у вищій школі ґрунтується на такій пошуково-навчальній діяльності, яку можна назвати *надпредметною*. Це такий тип навчальної діяльності, який спрямований на організацію навчального пізнання в контексті вироблення навчального пізнання студентом власного досвіду. Автор виокремлює інноваційні види надпредметної навчальної діяльності:

- дослідницьку теоретико-пізнавальну діяльність (постановка проблеми і перевірка гіпотез, генерація ідей, проведення чи моделювання експерименту);
- дискусійну – виявлення і порівняння поглядів, позицій, добір і пред'явлення аргументації;
- моделюючу – у предметно-змістовному та соціально-психологічному аспектах – імітаційні та рольові ігри;
- рефлексивну – у гносеологічному і почуттєво-особистісному аспектах – інтелектуальна і естетична рефлексія [2].

Визначення самоцінності особистості, розвиток самостійності у прийнятті грамотних рішень, планування особою власних дій, їх здійснення і контроль, створення умов для творчої саморегуляції як в процесі навчання, так і в більш широкій системі життєдіяльності – ось загальний підхід до сучасної освіти, адже взаємодія пошукових моделей навчального процесу зі змістом освіти у вищій школі пов'язана з установкою на дослідницьку позицію особистості, активний, ініціативний характер її взаємодії з реальністю, яку вона пізнає. Ця установка визначає як характер змістовної орієнтації учіння, так і підвищену увагу до процедур, що забезпечують пошукову діяльність студентів. В інноваційних моделях навчання досвід студента стає *джерелом пізнання*. Викладач стає організатором навчального пізнання студентів, а не головною дійовою особою в аудиторії, режисером взаємодії студента з навчальним матеріалом.

Ідея інновацій має древні витоки. Так проблеми евристики ще в III ст. вивчав Папа Александрійський, схемам творчого процесу присвячені роботи Енгельмейера: інтуїції, бажанням, зародженню думки, міркуванням, схемам, умінню конструктивним виконавським дослідженням як актам цього процесу. Проблема винахідницької творчості присвячені роботи Росмана, Якобсона,

Альтшулера. В навчальному процесі до інноваційних технологій відносять синектику, як суміщення різних елементів, що нагадує брейн-стормінг чи мозковий штурм, гірлянди асоціацій, що ґрунтуються на однорідності і відмінності, метод фокальних об'єктів, методику семикратного пошуку, контрольних запитань, кредитно-модульне навчання тощо.

Соціально значущою рисою інноваційних моделей навчального процесу є їх співвідношення з сучасною культурою і життям: стандартизоване відтворення заданих зразків, демократичне обговорення проблем, імітація моделювання. Кожна педагогічна новація – це усвідомлення і реакція на ту чи іншу неузгодженість у педагогічній практиці:

- активне учіння забезпечується актуалізацією, мотивацією, проблематизацією – без цих компонентів потреба учитись не може бути сформованою;
- розвиваюче учіння ґрунтується на ініціативності, заповзятливості, активності;
- проблемне учіння – це усвідомлення того, що зміст оточуючого світу переходить у внутрішній зміст людини в процесі взаємодії, вирішуються проблемні ситуації.

Зрозуміло, що педагогічний, науково-педагогічний процес буде цілісним, якщо буде здійснюватись і учіння, і виховання, і розвиток водночас. Однак вербальні методи як навчання, так і виховання спрямовані на людину ззовні і тому малоефективні. Згідно цього доцільно, щоб основою виховання, навчання стало створення умов, в яких формування рис всебічно розвиненої людини стало природним і безумовним наслідком взаємодії в соціумі.

Інноваційні підходи передбачають, що критерієм результативності науково-педагогічної діяльності є не рівень знань, а наукове оволодіння знаннями, набуття індивідуального досвіду, розвиток здібностей особистості студента.

Важливим постає питання про те, що є головною умовою прояву самостійності людини, коли йдеться про прийняття творчого рішення.

Т. Кудрявцев вважає, що показником розумової самостійності є здатність до бачення проблеми; Д. Богоявленська – здатність до передбачення умов виконання дії; С. Рубінштейн – можливість застосування загальних принципів до розв'язання задач; Я. Пономарьов – згорнутість розумових дій та їх виконання у внутрішньому плані і способів дій на нову ситуацію.

Ми поділяємо думку О. Козлової, що однією з глобальних проблем сучасного навчання є встановлення взаємозв'язку теорії і практики у предметній формі, здатність студента самостійно підходити до їх вирішення [3]. Здійснення управління власною діяльністю передбачає виявлення механізму усвідомлення, тому в цьому процесі задіяний механізм рефлексії.

І. Семенов визначив рефлексію як усвідомлення людиною своєї діяльності та її істотних результатів; точка зору сутності – це точка зору рефлексії [6]. Сутність рефлексії в зміні засобів і основ діяльності з метою управління нею, її оптимізація, краще і більш повне досягнення мети.

Викладач має оволодіти рефлексивним управлінням не лише на рівні технології, а й глибокого усвідомлення: не передавати знання, а підвести студента до самостійного прийняття рішення, розв'язання задачі. Пізнання має здійснюватись через форму діалогу, інтеракції учасників навчально-виховного процесу, внутрішнього діалогу з самим собою. У цьому варіанті істина не може бути єдиною – вона у кожного своя. Кінцевим результатом фахової підготовки у вищих закладах освіти є розвиток інтуїтивного, асоціативного мислення людини [2].

Гуманістична парадигма навчання ґрунтується на найважливіших принципах визнання кожної особистості, її унікальності і неповторності. Г. Сухобська вказує на поєднання трьох складових в основних підходах щодо навчання:

- розкріпачення особистості, виклик внутрішніх резервів до самореалізації;
- розвиток здібностей людини до співробітництва, кооперації в будь-якій діяльності;
- пошук можливостей реалізації в процесі навчання внутрішньої мотивації діяльності; безпосередньо пов'язаної зі сферою потреб особистості [5].

Але щоб викладач володів інноваційними технологіями викладання, його самого слід було б навчати засобами таких технологій: викладачі навчають не такими засобами, якими їх навчали навчати, а такими, якими їх навчали самих.

Сьогодні вимагає інноваційних підходів до навчальної діяльності як процесу. Розглянемо деякі з них. Щоб відповісти на питання звідки з'являються нові ідеї, слід звернутися до теоретичних доробок вчених, які зазначають, що якщо людина стоїть перед складною проблемою, вона постійно шукає відповідь, перебирає варіанти, робить спроби, помилки і насамкінець, знаходить вирішення. В ході вирішення проблеми іде пошук раціонального способу дії, пошук методів.

Для пошуку методів потрібні принципи, способи дії, опис алгоритму і доцільності ситуації.

Одним із методів активізації пошуку нового є метод „спроб і помилок”. Він доцільний там, де розв'язується творча задача, де поле пошуку не визначене. Спроби не хаотичні, дослідник опирається на свій попередній досвід. Більшість спроб спрямовуються у наближено однаковому напрямі.

Виходячи з моделі процесу пошуку як серії більш чи менш випадкових, усвідомлених чи неусвідомлених спроб, можна виокремити три різні можливості підвищення ефективності пошукового процесу:

- 1) використати спеціальні психологічні методи, які дозволяють уникнути інерційної спрямованості пошуку, збільшити ступінь його хаотичності, число спроб, активізацію асоціативних здібностей людини;
- 2) систематизувати підбір варіантів, збільшити число їх розгляду, виключити систематичні повтори, повернення до тих же ідей. До груп таких методів (систематизації перебору) О.Г. Козлова відносить морфологічний аналіз та його модифікації, чисельні списки контрольних запитань, поелементний аналіз [3];
- 3) зменшити або виключити перебір варіантів. використовуючи методи, які ґрунтуються на вивченні об'єктивних законів розвитку науки – це теорія вирішення винахідливих задач Г. Альтшуллера.

У модульно-розвивальній системі навчання інтракооперативну взаємодію між елементами і підрозділами виконують компоненти інноваційного програмово-методичного забезпечення спрямовані на розвиток особистості суб'єкта освіти та його творчого потенціалу як майбутнього професіонала.

Наукове дослідження моделювання, проектування, висунення і перевірка гіпотез, творче мислення, пошук особистісних та професійних смислів притаманні гуманістично-орієнтованій науково-педагогічній свідомості.

Впровадження інновацій опосередковується організацією, структурою, ідеєю, мікрокліматом через актуалізацію новітніх освітніх впливів, які виконують управлінську, мотиваційну, гностичну, пропедевтичну, прогностичну та культурологічну функції.

Особистісний взаємовплив учасників навчально-наукового процесу у вищих навчальних закладах забезпечує процес становлення студентів як суб'єктів самостійної освітньої діяльності, які успадковують організаційну культуру закладу і набувають відповідних групових норм поведінки, актуалізують інтелектуальні та соціальні потенції.

Інноваційні технології мають актуалізувати ставлення студента до навчання як самостійної дослідницької діяльності, сформувати розуміння її як неперервного процесу, що здійснюється протягом життя людини, причому акцент переноситься з навчання на учіння як активний самостійний процес.

Доцільно запроваджувати методи активізації пізнавальної діяльності та основ теорії вирішення винахідницьких задач у практику навчання. Впровадження зазначених технологій співвідноситься з проблемою готовності викладача до використання нововведень у навчально-науковому процесі, для

цього він має володіти високим творчим потенціалом і йому мають бути створені відповідні умови.

Подальшого вирішення вимагає розробка критеріїв науковості та вимог, які визначають придатність методик та методів розв'язання творчих задач. Головне полягає в окресленні їх евристичних можливостей і сфери ефективного застосування, адже будь-яка методика – лише засіб, інструментарій, тому необхідна розробка процедури гуманітарної експертизи, контролю за альтернативними технологіями, наслідки яких безпосередньо пов'язані з людиною, її психічним та фізичним здоров'ям. Інновації потребують осмислення, мають ґрунтуватись на цінних і позитивних тенденціях нашої вітчизняної освіти, тому лише шлях виваженого поєднання прогресивних традицій і сміливих інновацій в освіті забезпечить розвиток неперервної освіти. В традиційній освіті теж є багато справжніх здобутків.

Новий тип організації навчально-виховного процесу трактується як орієнтація на створення готовності особистості до швидкозростаючих змін у суспільстві, готовності до невизначеного майбутнього за рахунок розвитку здібностей до творчості, до різноманітних форм мислення, а також здатності до співпраці з іншими людьми. Характерними рисами інноваційного навчання є передбачення (*anticipation*) та співучасть (*participation*), що сприяють індивідуальному новаторству.

За логікою дослідження слушно в подальшому обґрунтувати вплив інноваційних підходів до навчального процесу на якість фахової підготовки спеціалістів та актуалізацію кращих індивідуальних рис особистості у майбутній професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Долженко О.В.* Альтернатива стереотипам (к вопросу о создании образования) // Вестник высшей школы. – 1988. – № 6. – С. 19-26.
2. *Зязюн І.А.* Сучасні технології професійної підготовки особистості в умовах неперервної освіти // Персонал. – 2000. – № 5 (59). – Прилож. № 10 (15). – С. 7-11.
3. *Козлова О.Г.* Методика інноваційного пошуку вчителя: Навч.-метод. посіб. – Суми: ВВП "Мрія-1" ЛТД, 1998. – 96 с.
4. *Новиков А.М.* Принципы демократизации профессионального образования // Педагогика. – 2000. – № 1. – С. 20-26.
5. *Сухобская Г.С.* Современная гуманистическая психология и школа: Метод. рекомендации. – С.-Пб.: Логос, 1995. – 25 с.
6. *Семёнов И.И.* Рефлексивно-психологические основы профессионально-акмеологической подготовки менеджеров быстроразвивающихся организаций // Персонал. – 2000. – № 1 (55). – Прилож. № 3 (8). – С. 37-42.